Vplyv vybraných faktorov na úroveň kyberšikany u žiakov stredných škôl

Milan Kubiato, Kristýna Balátová, Nikola Tomčalová

Abstrakt

Kyberšikana patrí medzi javy, ktoré sú v súčasnej dobe neoddeliteľnou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu. Cieľom výskumu bolo zistiť úroveň kyberšikany u žiakov stredných škôl, ďalej vplyv premenných ako osamelosť, gender, navštevovaný ročník, bydlisko, počet súrodencov, súčasný stav, vzdelanie otca a matky. Výskumnú vzorku tvorilo 269 žiakov stredných škôl. Ako výskumný nástroj bol použitý dotazník so škálovanými položkami Likertovho typu. Výsledky ukázali významný vplyv vybraných premenných a ich dopad je diskutovaný v závere štúdie. Tiež boli prezentované implikácie do praxe.

Kľúčové slová: kvantitatívny prístup, kyberšikana, vplyv vybraných premenných žiaci stredných škôl.

The influence of selected variables on the level of cyberbullying at the high school students

Abstract

Cyberbullying is one of the phenomena that are an inseparable part of the education process nowadays. The aim of the research was to determine the level of cyberbullying related to the upper-secondary level students, the impact of variables such as loneliness, gender, school grade, residence, number of siblings, present status, mother

and father education. The survey sample was made up of 269 high school students. A questionnaire with Likert-type items was used as a research tool. The results showed an important influence of the selected variables and their impact is discussed at the end of the study. The implications to practice were presented as well.

Keywords: quantitative approach, cyberbullying, influence of selected variables, upper-secondary level students, high school students.

DOI: 10.5507/epd.2021.015

1 Teoretické východiská

Súčasný výchovno-vzdelávací proces zďaleka neplní úlohu len transferu poznatkov od učiteľa na žiakov. Vzdelávanie je ovplyvnené mnohými činiteľmi, ktoré majú ako pozitívny, tak aj negatívny efekt na všetkých účastníkov tohto procesu. Medzi negatívne prejavy patrí aj šikana, ktorá sa vyskytuje ako medzi dospelou populáciou, tak aj medzi žiakmi ako aktérmi výchovno-vzdelávacieho procesu (Cakirpaloglu et al., 2019). S intenzívnym vplyvom informačných a komunikačných technológií sa do popredia dostáva aj jej forma, ktorá sa nazýva kyberšikana. Kyberšikana je ťažšie postihnuteľná a pozorovateľná v porovnaní s priamym šikanóznym správaním. Preto je náročné identifikovať jej prítomnosť, a ak sa na túto úlohu podujme, či už učiteľ, alebo výchovný poradca, prípadne iný zamestnanec školy, tak stojí pred náročnou výzvou identifikovať a eliminovať škody, ktoré tento jav môže napáchať.

1.1 Kyberšikana

Agresívne správanie sa vyskytuje v rámci spoločnosti už nespočetne veľa rokov. Z jednotlivých druhov agresívneho správania sa dostáva do popredia najmä relačná a sociálna forma agresie, vyskytujúca sa v tradičných vzťahoch medzi dospelými, deťmi, ako aj v kyberpriestore. Kyberpriestor umožňuje ľuďom nielen spoznávať nových ľudí, ale poskytuje veľký priestor pre antisociálne správanie, ktoré je predovšetkým realizované pomocou internetu a mobilných telefónov (Procházka et al., 2014). Úmyslom tejto agresie je zničiť medziľudské vzťahy, priateľstvá, či poškodiť sociálny status, alebo povesť. Napáda nielen skupinu, ale aj jednotlivca (Hanuliaková et al., 2016). Kyberšikana je definovaná ako úmyselné zneužitie informácie, alebo elektronickej komunikácie, ktorá vedie k zámernému a opakovanému obťažovaniu, alebo ohrozovaniu jedinca, či skupiny (Procházka et al., 2014). Je to problematická situácia, s ktorou sa musia vysporiadať nielen samotní aktéri, ale aj učitelia, rodičia, inštitúcie, ktorých sa kyberšikanovanie týka (Ševčíková et al., 2014). Kyberšikanu v kontexte výskumného šetrenia chápeme ako

agresívne a úmyselné jednanie zo strany skupiny či individua, ktoré na obeť opakovane v čase pôsobí, prostredníctvom elektronických foriem kontaktu, pričom dochádza k zneužívaniu nerovnovážneho rozloženia moci a obeť sa sama nedokáže jednoducho ubrániť (Smith et al., 2008).

1.2 Súčasný stav poznania

Výskumné práce zamerané na problematiku kyberšikany a faktorov, ktoré ju môžu ovplyvňovať, nepatria medzi domény domácich autorov, preto ich je možné skôr nájsť v zahraničnom prostredí. Napríklad, štúdia od autora Li (2006) skúmala povahu a rozsah skúseností 264 adolescentov s kyberšikanou. Viac ako polovica z nich uviedla, že boli obeťami šikanovania a približne jeden zo štyroch bol kyberšikanovaný. Polovica žiakov uviedla, že vedia o niekom, kto je šikanovaný. Väčšina obetí a účastníci takýchto útokov neoznámila tieto incidenty dospelým. Autori Hoff a Mitchell (2009) skúmali všadeprítomnosť a príčiny kyberšikany, jej psychologický dopad na žiakov a samotné reakcie žiakov na kyberšikanovanie. Zároveň jej cieľom bolo navrhnúť kroky na riešenie tejto náročnej situácie. Údaje boli zhromaždené od 351 žiakov pomocou dotazníka, ktorý obsahoval uzavreté i otvorené otázky, či škálovateľnú odpoveď. Autor Aricak (2009) analyzoval hlavné príčiny zniku kyberšikany. Zistil, že práve nepriateľstvo je základný spúšťač tohto fenoménu. Uvedol, že takmer polovica respondentov aspoň raz vo svojom živote využili cudziu identitu a vydávali sa za niekoho iného. Skutočnosť, že moderné technológie sa stali súčasťou našich každodenných životov, znamená, že šikanovanie a ďalšie iné problémy spojené s virtuálnym svetom komplikujú ich riešenia. Kým donedávna žiaci obťažovali svojich spolužiakov v škole, dnes sa už deti nemajú kde skryť, pretože dnes sa využívajú informačné a komunikačné technológie. Tieto a ďalšie iné znaky, ako aj anonymita, vedú mnoho ľudí myslieť si, že kyberšikanovanie je omnoho závažnejšie než tradičné šikanovanie. Cieľom tohto výskumu bolo vysvetliť výskyt tohto nového fenoménu a jeho dopad na žiakov v povinnom školskom vzdelávaní v regióne Murcia, konkrétne zameraného na gender, vek a ročník. Jedným z hlavných výsledkov bolo, že až 49.3 % žiakov sa stretlo jeden až niekoľkokrát s kyberšikanóznym správaním (González-Calatayud, 2018).

Pri hodnotení genderu ako intervenujúceho faktora väčšina výskumných prác hovorí o chlapcoch, ktorí sú viac kyberšikanovaní v porovnaní s dievčatami (Erdur-Baker, 2009; Li, 2006; Robson, & Witenberg, 2013; Walrave, & Heirman, 2011). Ojedinelý výsledok priniesla štúdia od autora González-Calatayud (2018), ktorý vo svojom výskume preukázal, že väčšina obetí kyberšikanovania boli dievčatá, predovšetkým vo vyšších ročníkoch.

Makri-Botsari a Karagianni (2013) sa snažili poukázať do akej miery majú rodičia vplyv na vznik kyberšikany a či úroveň ich vzdelania ovplyvňuje kyberšikanovanie u ich detí. Výsledky so vzorkou 396 žiakov stredných škôl ukázali že: a) rodičovský štýl výcho-

vy nebol štatisticky významným faktorom vzniku kyberšikany, avšak žiaci s prísnyimi rodičmi vykazovali nižšiu úroveň kyberšikany, ako deti, ktoré rodičia zanedbávali; b) žiaci, ktorí mali prísnych rodičov, mali tendenciu častejšie komunikovať s nimi o skúsenostiach s kyberšikanou, ako deti, ktoré mali tolerantnejších rodičov, alebo rodičov, ktorí svoje deti zanedbávali; c) rodová úroveň a úroveň vzdelania nebol významný faktor kyberšikanovania. Autori Fanti, Demetriou a Hawa (2012) skúmali ochranné faktory (rodina, spolužiaci a pedagógovia), ktoré môžu pomôcť obeť pri kyberšikanovaní. Vzorka pozostávala z 1416 žiakov, z toho 50,1 % dievčat, žijúcich na Cypre. Výsledky ukázali, že rodina patrí medzi významný ochranný faktor v boji proti kyberšikane a šikane. Ak obeť nenašli podporu u svojich kamarátov, tak aj rodina pozostávajúca z jedného rodiča chránila žiaka pred kyberšikanovaním. Autori Buelga, Martinez-Ferrer a Musitu. (2016) skúmali vzťah medzi rodinou a kyberšikanou. Orientujú sa predovšetkým na rodinnú klímu (súdržnosť, konflikty) a komunikáciu medzi rodičmi a deťmi. Úlohou rodičov je svoje dieťa vychovávať a socializovať. Jednou z ich úloh by malo byť aj monitorovanie činnosti na internete. Dospeli k záveru, že práve komunikácia medzi rodičmi a ich deťmi je nesmierne dôležitá a pomáha vytvárať pozitívne rodinné prostredie a tým v krátkosti predchádzať rizikovému správaniu detí.

Žiaci, ktorí boli či už šikanovaní, alebo kyberšikanovaní, mali v škole horší prospech, slabú koncentráciu a časté absencie. Tieto výsledky naznačujú, že kyberšikanovanie má negatívny vplyv na samotné vzdelávanie v škole (Beran, & Li, 2007). Patchin a Hinduja (2010) ako závery uviedli, že by mali byť do učebných osnov zaradené programy na prevenciu šikany. Okrem toho, pedagógovia by mali zasiahnuť do incidentov súvisiacich s kyberšikanóznym správaním, pretože to môže mať vplyv na ich úspešnosť v škole. Na jeseň v roku 2008 absolvovalo 20 406 žiakov v Massachusetts prieskum, ktorý bol zameraný na dôsledky kyberšikanovania – depresívne symptómy, sebaopoškodzovanie a samovraždu. Celkovo 15,8 % žiakov uviedlo, že za posledných 12 mesiacov boli kyberšikanovaní a 25,9 % šikanovaní. Väčšina (59,7 %) obeť kyberšikany bola zároveň obeťou tradičnej šikany v škole. Obete hlásili nižšie výkony v škole. Analýza naznačila, že u dievčat, ktoré boli obeťmi šikanovania a kyberšikanovania, boli zaznamenané najväčšie ťažkosti – depresívne symptómy, pokusy o samovraždu vyžadujúce si okamžitú lekársku liečbu. Obete každej formy šikanovania hlásili zvýšenú úzkosť (Schneider et al., 2012). Z domáceho prostredia sa kyberšikanovaním zaoberali Šléglová & Černá (2011), zameriavali sa hlavne na dôsledky kyberšikany a na stratégie zvládania, ktoré si obeť vybrali, aby danú situáciu vyriešili. Údaje boli získané prostredníctvom čiastočne štruktúrovaných rozhovorov s 15 dospelými vo veku od 14 do 18 rokov. Všetci z nich boli obeťmi kyberšikany. Zistilo sa, že kyberšikana zmenila správanie obeť a že tieto zmeny môžu byť pozitívne vo forme zmeny správania sa v kybernetickom priestore. Šikanovanie v nich vyvolalo pocit opatrnosti a spôsobilo obmedzenie používania rizikových on-line zdrojov ohrozenia, pretože obeť sa snažili zabrániť jej opakovaniu. Kritické dôsledky sa vyskytli takmer vo všetkých prípadoch v podobe nižšej sebaúcty,

osamelosti, dezilúzie a nedôvery voči ľuďom. Extrémnejšie dôsledky boli napríklad sebapoškodzovanie a zvýšená agresivita voči svojej rodine a priateľom. Na základe svojich skúseností s kyberšikanou obeť vytvorili stratégie, ktorými sa dá proti nej bojovať. Tieto stratégie mali niekoľko foriem: technická obrana, činnosť zameraná na agresora, vyhýbanie sa, obranné stratégie a sociálna podpora. Činnosti obetí pri riešení tejto stresovej situácie boli rôzne, čo bolo pravdepodobne ovplyvnené rôznymi príčinami, ako napr. osobnými črtami a vývojom respondentov. Zistenia ďalej odhalili, že niektoré stratégie zvládania (tj. rozhovor s rodičmi) sú v mnohých prípadoch buď nefunkčné, alebo sa skrátka nemôžu použiť.

2 Ciele výskumu

Hlavným cieľom bolo zistiť úroveň kyberšikany u žiakov stredných škôl. Na základe hlavného cieľa boli definované čiastkové ciele, ktoré dotvárali celkový kontext výskumu a ich znenie je nasledovné:

- ⇒ stanoviť rozdiely v úrovni kyberšikanovania s ohľadom na gender respondentov,
- ⇒ identifikovať vplyv navštevovaného ročníka na úroveň kyberšikany u stredoškôľkov,
- ⇒ determinovať, či partnerský vzťah má vplyv na mieru kyberšikany,
- ⇒ zistiť, či vzdelanie rodičov sa podieľa na páchaní kyberšikany voči respondentom,
- ⇒ stanoviť vzťah medzi osamelosťou a kyberšikanou.

Posledné tri ciele, resp. premenné, ktoré sú v nich sú doplnkovými, keďže výskumné štúdie zamerané na ich riešenie patria medzi okrajové. Dôvodom ich zaradenia bola skutočnosť, aby sa zistila miera úrovne, ktorou a či vôbec vplývajú, na úroveň kyberšikany. Navštevovaný ročník bol zvolený ako premennou z dôvodu stanovenia, či dochádza k zmene kyberšikany, aj v tak relatívne krátkom vekovom úseku, čo sú štyri roky.

3 Metodológia výskumného šetrenia

Respondentmi boli žiaci stredných škôl, vybraní dostupným výberom ($n = 269$). Počet respondentov je dostačujúci na to, aby mohol byť použitý ako výskumná vzorka pre hlavný výskum. Bolo dodržané pravidlo o počte respondentov na jednu položku výskumného nástroja. Field (2000) uvádzal, že na jednu položku vo výskumnom nástroji by mal byť minimálny počet respondentov ($n = 10$), čo pri počte 21 položiek bolo dodržané. Napriek teoretickej podpore si autori uvedomujú problém s generalizovaním výsledkov na celú populáciu žiakov stredných škôl, preto je potrebné tak nazerať aj na zistenia, že sa nedajú zovšeobecniť. Výskumný nástroj pri uvedenom počte žiakov

vykazoval vysoké hodnoty reliability a javil sa ako validný. Rozdelenie respondentov podľa sledovaných demografických znakov je uvedené v tabuľke 1.

Tab. 1

Rozdelenie respondentov podľa sledovaných demografických znakov

Premenná	Skupiny premennej	Absolútna početnosť
gender	chlapci	63
	dievčatá	206
ročník	1.	77
	2.	78
	3.	78
	4.	36
stav	zadaný	100
	nezadaný	169
vzdelanie matky	základné	0
	stredoškolské bez maturity	32
	stredoškolské s maturitou	161
	vysokoškolské I. stupňa	
	vysokoškolské II. stupňa	54
	bez matky	22
vzdelanie otca	základné	0
	stredoškolské bez maturity	63
	stredoškolské s maturitou	148
	vysokoškolské I. stupňa	0
	vysokoškolské II. stupňa	32
	bez otca	26

Výskumným nástrojom bol dotazník, zameraný na skúsenosť žiakov stredných škôl s kyberšikanou. Pôvodnými autormi uvedeného dotazníka boli Tynes, Rose a Williams (2010). Tento výskumný nástroj bol adaptovaný autorom práce na slovenské podmienky. Dotazník obsahoval 21 položiek na šesť bodovej škále (nikdy – 1, občas v priebehu roka – 2, niekoľkokrát za rok – 3, raz alebo dvakrát za mesiac – 4, raz alebo dvakrát za týždeň – 5, takmer každý deň – 6).

Súčasťou bol dotazník o osamelosti pôvodne od autorov DiTomasso, Brannen a Best (2004). Dotazník obsahoval 15 položiek na sedem bodovej škále (úplne nesúhlasím – 1, neúhlasím – 2, skôr nesúhlasím – 3, neviem – 4, skôr súhlasím – 5, súhlasím – 6, úplne súhlasím – 7).

Výskumný nástroj bol administrovaný do tried prostredníctvom učiteľa na príslušnej strednej škole, ktorý bol poučený o zásadách a princípoch správnej administrácie. Žiaci boli poučení o anonymite výskumného šetrenia a boli ubezpečení, že získané dáta budú výlučne použité na výskumné účely. Žiadny z dotazníkov nevykazoval známky ignorancie zo strany žiakov. Doba vyplňovania dotazníkov nepresiahla 15 minút.

Pri získaní vyplnených dotazníkov z nich boli získané dáta, ktoré boli prevedené do elektronickej podoby. Pri dotazníku o osamelosti boli položky v pozitívnom zmysle kódované nasledovne: úplne nesúhlasím – 1, nesúhlasím – 2, skôr nesúhlasím – 3, neviem – 4, skôr súhlasím – 5, súhlasím – 6, úplne súhlasím – 7. Položky v negatívnom význame boli kódované opačne. Pri dátach, ktoré boli získané z dotazníka o kyberšikanovaní bolo kódovanie nasledovné: nikdy – 1, občas v priebehu roka – 2, niekoľkokrát za rok – 3, raz alebo dvakrát za mesiac – 4, raz alebo dvakrát za týždeň – 5, takmer každý deň – 6.

Reliabilita dotazníka zameraného sa kyberšikanu bola stanovená prostredníctvom Cronbachovho alfa (α). Pre dáta získané z dotazníka týkajúceho sa kyberšikany bola hodnota $\alpha = 0,89$. Dimenzia „všeobecná kyberšikana“ dosahovala hodnotu $\alpha = 0,86$ a dimenzia „etnicitná kyberšikana“ $\alpha = 0,74$. Keďže v rámci výskumu bol použitý aj dotazník týkajúci sa osamelosti a dáta z neho predstavovali jednu zo skúmaných premenných, tak bola stanovená hodnota reliability aj u neho. Pre celkový dotazník bola hodnota $\alpha = 0,75$, pre sociálnu dimenziu osamelosti $\alpha = 0,53$. Pre emočnú dimenziu osamelosti $\alpha = 0,72$. Emočná dimenzia bola rozdelená na dve subdimenzie a to rodinná subdimenzia $\alpha = 0,85$ a partnerská subdimenzia $\alpha = 0,69$.

4 Výsledky

Pri analyzovaní výsledkov je možné povedať, že úroveň kyberšikany bola na nízkej úrovni ($x = 1,36$; $SE = 0,15$), pričom pri hodnotení jednotlivých dimenzií vyššie skóre dosiahla etnicitná kyberšikana ($x = 1,41$; $SE = 0,14$). Pri hodnotení vplyvu jednotlivých premenných bol zistený významný vplyv genderu. Pri hodnotení kyberšikanu ako celku je možné na grafe 1 pozorovať, že kyberšikanu viac zažívali chlapci ako dievčatá, pričom rozdiel vo výsledkoch bol významný ($F = 15,23$; $p < 0,001$). Podobný trend bolo možné sledovať aj pri hodnotení jednotlivých dimenzií, vždy vyššie skóre dosahovali chlapci ako dievčatá, pri všeobecnej kyberšikane bola analýza rozptylu ($F = 8,30$; $p < 0,01$) a pri etnicitnej kyberšikane ($F = 20,50$; $p < 0,001$).

Graf 1

Priemerné skóre za kyberšikanu a za jednotlivé dimenzie s ohľadom na gender

** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Pri hodnotení rozdielov v dosiahnutom skóre s ohľadom na ročník je možné konštatovať, že najvyššia úroveň kyberšikanu bola identifikovaná u žiakov tretieho ročníka stredných škôl, pričom úroveň etnicitnej kyberšikanu dosahovala výrazne vyššie skóre v porovnaní so žiakmi z ostatných ročníkov, kde bolo skóre takmer identické. Žiaci štvrtého ročníka stredných škôl, ktorých možno označiť aj ako najstarších dosahovali v rámci celkovej kyberšikanu, aj v rámci jej jednotlivých dimenzií najnižšie skóre, z čoho možno usudzovať, že podliehali kyberšikanu najmenej v porovnaní s ich mladšími spolužiakmi. Významný rozdiel vo výsledkoch však identifikovaný nebol, pri kyberšikanu dosahovala hodnota analýzy rozptylu ($F = 1,11$; $p = 0,34$). Aktuálny vzťah respondentov sa neprejavil ako významný v žiadnej zo sledovaných dimenzií, ani pri hodnotení kyberšikanu ako celku. Vyššie skóre bolo detekované u žiakov, ktorí mali v čase vyplňania dotazníka status „zadaní“. Pri etnicitnej kyberšikanu sa bolo však skóre opačne, ako v predošlých dvoch prípadoch. Žiaci, ktorí boli nezadaní pociťovali väčšiu mieru šikanu voči ich osobe v porovnaní so žiakmi, ktorí boli s niekým vo vzťahu. Ako bolo už vyššie zmienené, rozdiel vo výsledkoch bol nevýznamný. Pri analyzovaní dát bol zistený významný vplyv vzdelania matky na úroveň kyberšikanu a tiež aj na jednu zo sledovaných dimenzií. V rámci hodnotenia kyberšikanu bol identifikovaný významný rozdiel ($F = 3,85$; $p < 0,05$), keďže uvedená premenná obsahovala viac ako dve skupiny bol aplikovaný Tukeyho post-hoc test, ktorý poukázal na medziskupinový efekt. Konkrétne medzi respondentmi bez matky a respondentmi, ktorých matka mala ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou ($p < 0,01$) a tiež medzi respondentmi bez matky a respondentmi, ktorých matka mala ukončené vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa ($p < 0,05$). Ako

je možné vidieť na grafe 2, kyberšikana sa najviac prejavovala u respondentov, ktorí žili bez matky, u ostatných bolo skóre približne vyrovnané. Významný rozdiel bol zistený aj pri dimenzii „všeobecná kyberšikana“ ($F = 5,26$; $p < 0,01$). Po aplikácii Tukeyho post-hoc testu bol identifikovaný medziskupinový efekt. Konkrétne medzi respondentmi bez matky a respondentmi, ktorých matka mala ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou ($p < 0,01$) a tiež medzi respondentmi bez matky a respondentmi, ktorých matka mala ukončené vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa ($p < 0,01$). U poslednej dimenzie nebol identifikovaný významný rozdiel ($F = 1,88$; $p = 0,13$).

Graf 2

Priemerné skóre za kyberšikanu a za jednotlivé dimenzie s ohľadom na vzdelanie matky

NS – nevýznamný rozdiel, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Vzdelanie otca sa preukázalo ako signifikantný faktor pri dimenzii „všeobecná kyberšikana“ ($F = 2,91$; $p < 0,05$). Keďže aj táto premenná obsahovala viac ako dve skupiny bol použitý Tukeyho post-hoc test na identifikovanie medziskupinového efektu. Ten sa prejavil medzi respondentmi bez otca a respondentmi, ktorých otec mal ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou ($p < 0,05$). U kyberšikany, ani pri dimenzii „etnicitná kyberšikana“ nebol zistený významný rozdiel. Žiaci, ktorí vyrastali bez otca sa cítili byť kyberšikanovaní vo väčšej miere v porovnaní s ostatnými skupinami respondentov. Ďalej bol zisťovaný vzťah medzi osamelosťou a jej dimenziami s kyberšikanou a jej dimenziami. Významný vzťah, ktorý bol aj najsilnejší bol identifikovaný medzi rodinnou subdimenziou osamelosti a všeobecnou kyberšikanou ($r = 0,23$; $p < 0,01$).

5 Diskusia

Hlavným cieľom bolo zistiť úroveň kyberšikanovania na stredných školách, ktoré boli súčasťou výskumného šetrenia. Štatistickými analýzami sa pokúsilo o platnosť zistených výsledkov na celú populáciu žiakov navštevujúcich stredné školy. Bolo zistené, že úroveň kyberšikany na stredných školách je na nízkej úrovni a medzi stredoškólakmi prevláda jej etnicitný podtext. Podobné výsledky boli zistené aj u autorov MacDonald a Roberts-Pittman (2010), ktorí obdobným výskumným prístupom (kvantitatívny, za použitím dotazníka so škálovanými položkami) detekovali nízku úroveň kyberšikany u nich zvolenej výskumnej vzorky. Edwards, Kontosthatis a Fisher (2016) sa zamerali na kyberšikanovanie hispánskej, ázijskej a čiernej mládeže, kde zistili, že uvedené rasy sa s kyberšikanou stretávajú menej ako biela mládež. Ak sa stretnú s kyberšikanóznym správaním, myšlienky na samovraždu majú v rovnakej miere ako biela mládež. Dôvodom bolo, že u etník odlišných od bieleho, bola evidovaná nižšia úroveň socio-ekonomického statusu, čo sa prejavilo v absencii osobných elektronických zariadení (Iceland, & Wilkes 2006).

Gender sa prejavil ako významný faktor, kde bol detekovaný rozdiel v úrovni kyberšikanovania medzi skupinami sledovanej premennej. Chlapci trpeli kyberšikanovaním viac ako dievčatá a tento trend sa prejavil aj v jednotlivých dimenziách. Väčší rozdiel bol identifikovaný u etnicitnej kyberšikany. Aj autori Smith et al. (2012) skúmali vplyv pohlavia a etnicitnej príslušnosti na šikanovanie a kyberšikanovanie u žiakov stredných škôl v Anglicku. Výsledky ukázali, že chlapci boli šikanovaní aj kyberšikanovaní omnoho častejšie ako dievčatá. Neboli však zistené žiadne rozdiely v etnickom pôvode. Autor Qing Li (2006) taktiež zistil, že omnoho častejšie šikanovaní, alebo kyberšikanovaní boli chlapci v porovnaní s dievčatami. Dievčatá ohlásili kyberšikanovanie dospelým častejšie, zatiaľ čo chlapci menej. Qing Li (2007) aj vo svojom neskoršom výskume preukázal častejšie kyberšikanovanie chlapcov ako dievčat. Podobné výsledky priniesol aj Erdur-Baker (2009), ktorý svojim výskumom preukázal, že kyberšikanovanie sa týka predovšetkým chlapcov. Navyše viacnásobná regresná analýza odhalila, že časté a riskantné používanie internetu predstavuje významný rozdiel v kyberšikane, ale ich príspevky sa líšia podľa pohlavia. Aj srbskí autori Popović-Čitić, Djurić a Cvetković (2011) uviedli významné rozdiely medzi chlapcami a dievčatami. Chlapci vykazovali vyššie skóre kyberšikanovania a taktiež boli obeťami kyberšikany vo vyššej miere ako dievčatá. Štúdia od autorov Wong, Chan a Cheng (2014) nasvedčuje, že kyberšikanovanie sa týka predovšetkým chlapcov a zároveň sú chlapci aj častejšie obeťami tohto negatívneho javu. O tejto skutočnosti je možné nájsť aj ďalšie informácie potvrdené výskumom napríklad od autorov Haferkamp et al. (2012), ktorí potvrdili, že chlapci využívajú sociálne siete častejšie, trávajú tam omnoho viac času, umiestňujú tam rôzne fotografie, videá, či príspevky, na rozdiel od dievčat, ktoré tieto činnosti vykonávajú menej. Autorka Kopecská (2015) uvádza, že za najčastejších agresorov sú považovaní chlapci, ktorí vyrastajú

v odmietavom a chladnom prostredí, kde rodičia často riešia svoje rodinné problémy použitím násilia a trestov. Jedným z možných vysvetlení je vyššia afinita u chlapcov k informačným a komunikačným technológiám (ďalej IKT) v porovnaní s dievčatami, čo môže spôsobovať rizikovejšie správanie voči obetiam zo strany agresorov. Pre dievčatá je jednou z typických vlastností väčšie sociálne cítenie a taktiež empatia voči druhým, čo môže byť latentnou premennou spôsobujúcou rozdiel v úrovni kyberšikanovania zistenou v rámci výskumu. Uvedený predpoklad je možné nájsť aj v štúdiách od autorov (Mestre et al., 2009).

Ročník, na rozdiel od predošlej premennej, sa nepreukázal ako významný faktor, ovplyvňujúci úroveň kyberšikany. Detailný pohľad na výsledky nepotvrdil očakávaný trend, že najmladší žiaci sú najčastejšie obeťami kyberšikany. U žiakov tretieho ročníka bola zistená najvyššia úroveň kyberšikany. V rámci tretieho ročníka výrazne stúpila úroveň kyberšikany a ako potvrdil súbežný vplyv viacerých kategorických premenných, tak v tomto ročníku došlo k zvýšeniu útokov kyberšikanózneho pôvodu u chlapcov, ako u zadaných, tak aj nezadaných. Jedným z možných vysvetlení je to, že v tomto období sa žiaci navzájom poznajú viac a prechádzajú ku škodlivému správaniu voči svojim rovesníkom. Neskôr toto škodlivé správanie môže ustávať z toho dôvodu, že u žiakov v posledných ročníkoch stredných škôl dochádza k utlmeniu kyberšikanózneho správania voči druhým osobám z dôvodu iných záujmov, ale hlavne nastáva orientácia na ich ďalšiu činnosť po ukončení strednej školy. Pri kyberšikane bolo identifikované najvyššie skóre u najstarších žiakov, čo by mohlo byť odôvodnené práve zvýšenou aktivitou na webe, čo zároveň vedie k vyššej úrovni kyberšikanovania u tejto vekovej kategórie. González-Calatayud (2018) uvádza, že obeťami kyberšikany sú predovšetkým dievčatá, ktoré sú vo vyšších ročníkoch. Naopak autori Slonje a Smith (2008) zaznamenali vysokú mieru kyberšikany najmä v nižších ročníkoch na stredných školách (u žiakov od 12 do 20 rokov). Autori Bauman, Toomey a Walker (2013) poukázali, že navštevovaný ročník nemá žiaden vplyv na úroveň kyberšikanovania.

Ďalšou skúmanou premennou bol aktuálny stav (s ohľadom na prítomnosť, resp. neprítomnosť partnera). Štatistická analýza nepotvrdila významný rozdiel medzi skupinami premennej ani pri hodnotení kyberšikany ako celku a ani pri analýze jednotlivých dimenzií kyberšikany. Výsledky hovoria, že zadaní respondenti trpeli kyberšikanou vo všeobecnosti viac ako nezadaní, rovnaký výsledok bol evidovaný u všeobecnej kyberšikany. Čo sa týka etnicitnej kyberšikany, tak touto formou trpeli viac nezadaní respondenti. Zvýšená úroveň kyberšikanózneho správania u zadaných žiakov je možno spôsobená neprajnosťou nezadanými rovesníkmi. Na stredných školách je objektom záujmu obvykle menší počet subjektov ako je záujemcov o nich, preto neúspešní odmietnutí jednotlivci prejavujú sklony k závistlivému správaniu, ktoré má mnohokrát podobu šikanózneho a kyberšikanózneho charakteru. Uvedené subjektívne vysvetlenie je možné podporiť aj výskumnou prácou autorov Young a Sweeting (2004), ktorí zistili, že dochádza k škodlivému prejavu voči „iným“ jednotlivcom v rámci kolektívu.

Autori iných jedincov popisovali ako zadaných, majúcich odlišné znaky, či už fyzické alebo duševné, ktorí boli zastúpení aj v menšine. Autori ešte doplnili, že toto správanie bolo zistené najmä na začiatku stredoškolskej dochádzky, potom došlo k obmedzeniu tohto škodlivého správania. Tento jav bol zistený aj v našom prípade, keď u žiakov prvého ročníka dochádzalo k šikanóznemu správaniu voči zadaným, ako u chlapcov, tak aj u dievčat a v nasledujúcich ročníkoch sa kyberšikanózne správanie voči zadaným rovesníkom zmenšovalo. Zvýšená úroveň etnicitnej kyberšikany u nezadaných môže byť v tomto prípade spôsobená aj výberom vzorky, keďže časť respondentov patrila k inému etniku ako väčšina. Keďže títo respondenti boli pravdepodobne nezadaní, tak sa etnicitná väčšina prejavovala správaním poškodzujúcim ich ľudskosť. Aktuálna situácia mohla etnicitnej menšine spôsobiť problémy v nájdení si partnera nielen v súčasnosti ale aj v budúcnosti.

Vzdelanie otca a matky je uvádzané spoločne, pretože štatistické analýzy produkovali takmer identické výsledky. S očakávaním v porovnaní s teóriou, respondenti, ktorí trpeli stratou jedného z rodičov, boli častými obeťami kyberšikanózneho správania zo strany spolužiakov, ktorí mali oboch rodičov. Jedným z možných racionálnych vysvetlení prečo sirotu, alebo polosiroty sú častejšie vystavené kyberšikanóznemu správaniu, môže byť skutočnosť, že títo žiaci sa cítia omnoho osamelejší ako žiaci s kompletnou rodinou. Strata rodiča je veľkým zásahom do ľudskej psychiky, čo môže značne podlomiť seba-vedomie jednotlivca. Po emocionálnej stránke sú títo žiaci veľmi zraniteľní a častokrát môžu v kolektíve pôsobiť zakríknuto, čo môže u agresorov evokovať túžbu ublížiť takémuto žiakovi. Štúdií potvrdzujúcich zvýšenú kyberšikanu voči sirotám je málo, vlastne dohľadateľná v dostupných databázach bola len jedna od autorov Norman a Connolly (2011), ktorí uviedli, že skupiny žiakov, ktoré sa marginálne sú často obeťou šikanovania zo strany ostatných žiakov. Medzi marginálne skupiny autori zaradili aj sirotu, prípadne polosiroty. Zaradenie uvedenej premennej má len doplňujúci charakter, keďže dané premenné, týkajúce sa vzdelania otca a matky nie sú prítomné v iných výskumných prácach a môžu byť východiskom pre iné výskumné šetrenia zamerané na podobnú problematiku.

Korelácia medzi osamelosťou a kyberšikanou, taktiež medzi ich jednotlivými dimenziami, sa prejavila významne. Uvedený stav indikuje pocit osamelosti ako významný prediktor ku vzniku kyberšikany. Čím mali respondenti väčší pocit osamelosti, ako rodinnej či emočnej, tak stúpala aj úroveň kyberšikany voči nim. Sociálna osamelosť významne korelovala s kyberšikanou aj jej dimenziami. Na základe výsledkov je možné potvrdiť, že ak žiaci nezapadajú do kolektívu, nedokážu nadviazať kamarátstvo a pôsobia samotárske, tak vtedy úroveň kyberšikany, či už všeobecnej, etnicitnej, alebo sexuálnej voči nim narastá. Vzťah platí aj opačne. Ak žiaci majú bezproblémové kamarátstvo a nie sú tzv. outsidermi, tak u nich k určitým formám kyberšikanovania nedochádza, resp. dochádza ku kyberšikanovaniu v menšej miere v porovnaní so žiakmi, ktorí majú samotárske sklony. Tu je možné spomenúť ako faktor ovplyvňujúci úroveň kyberšikany aj

vplyv opory od spolužiakov, ktorá môže pozitívne ovplyvniť efekt kyberšikany. O tomto jave sa zmieňuje aj Kressa (2018), aj keď autor vo svojej štúdii sa venuje šikane, tak jeho závery je možno vziať do úvahy aj k problematike kyberšikany.

Osamelí jedinci sa prejavovali v rámci triedneho kolektívu ako outsidersi, ktorí vykazovali veľmi slabé prejavy komunikácie v kruhu triedneho kolektívu, čo ich definovalo ako jednotlivcov stojacich na okraji, s minimálnou významnosťou pre definovanú skupinu ľudí. To sa mohlo prejavovať vo vyššom výskyte agresívneho správania ostatných žiakov voči osamelým jednotlivcom. Je možné, že žiaci u ktorých bola identifikovaná vyššia úroveň rodinnej osamelosti nebrali školské prostredie a javy s ním súvisiace s takou vážnosťou, ako boli ich rodinné problémy, ale kyberšikanózne správanie voči ich osobe si uvedomovali a registrovali ho. Tiež žiaci trpiaci emočnou osamelosťou, ktorá súvisela s ich neschopnosťou nájsť si partnera trpeli vyššou mierou kyberšikany. Preto je možné u nich hovoriť o pravdepodobnej psychickej nevyrovnanosti, ktorá ich marginalizovala v rámci kolektívu, čo sa prejavilo neschopnosťou komunikácie s opačným pohlavím.

Záver

Na základe uvedených zistení je možné navrhnúť niekoľko implikácií do pedagogickej praxe, ktoré môžu byť inšpiráciou pre učiteľov pri výkone ich poslania.

Učitelia by mali byť oboznamovaní s kyberšikanou ako škodlivým javom už počas ich štúdia, keď sa pripravujú na učiteľskú profesiu. Okrem obvyklých predmetov zameriavajúcich sa na obsahovú náplň prípravy budúcich učiteľov by kurikulum vysokých škôl pripravujúcich učiteľov malo obsahovať aj predmety súvisiace s prejavmi škodlivého správania na školách. V rámci uvedených predmetov by učitelia boli priamymi účastníkmi dejov v priebehu vyučovacích hodín, pri ktorých dochádza ku kyberšikanóznemu správaniu. Budúci učitelia by mali túto formu správania odhaliť, identifikovať agresorov a obete, detekovať prostriedky, pomocou ktorých prebieha uvedený typ škodlivého správania a v neposlednom rade navrhnúť riešenia, ako zvládnuť tieto kritické situácie s čo najväčšou elimináciou škôd.

Výkon učiteľského povolania nesúvisí len s predávaním obsahu vyučovaných predmetov, ale aj s výchovným pôsobením na žiakov, tak aby sa stali v budúcnosti plnohodnotnými členmi spoločnosti bez škodlivých prejavov, ktoré môžu ovplyvniť ich celý budúci súkromný aj profesionálny život. Preto by sa učitelia mali snažiť rozoznávať neobvyklé prejavy správania sa žiakov v triedach, v ktorých realizujú vyučovací proces. Mali by si všimnúť ako prejavy dominantnej, tak aj submisívnej povahy u žiakov a upozorniť na ne minimálne triedneho učiteľa, prípadne výchovného poradcu.

Na základe zistení je možné určiť aj limity výskumu, ktoré sa projektujú do návrhov pre ďalší výskum. Jeden z nich je veľkosť výskumnej vzorky resp. výber respondentov. Pri selektovaní výskumnej vzorky boli vybraní žiaci z malého počtu škôl, preto by

bolo vhodné pri ďalšom výskumnom šetrení počet škôl, z ktorých budú respondenti vyberaní navýšiť. S tým súvisí aj rozšírenie vekovej hranice, tak aby boli porovnávaní žiaci s ohľadom na väčšie vekové rozpätie, nielen žiaci stredných škôl. Bolo by v ďalších výskumných prácach identifikovať zmenu v úrovni kyberšikany od základných, cez stredné až po vysoké školy. S vyššie uvedeným nepriamo súvisí aj problém generalizácie výsledkov na celú populáciu žiakov stredných škôl. Preto kvôli eliminovaniu uvedeného problému je doporučené sa pokúsiť o náhodný výber respondentov, ktorý môže potvrdiť zistenia uvedené v tejto štúdii.

Ďalšou z možností, ktorou by sa mohol uberať výskum, by mohla byť aplikácia komplexnejších štatistických metód, akou je napríklad viacnásobná regresná analýza, ktorá by určila úroveň vyjadrenú v percentách, akou ovplyvňujú vybrané premenné úroveň kyberšikany.

Literatúra

- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric Symptomatology as a Predictor of Cyberbullying among University Students. *Egitim Arastirmalari-Eurasian Journal of Educational Research*, 34(1), 167–184.
- Bauman, S., Toomey, R. B., & Walker, J. L. (2013). Associations among Bullying, Cyberbullying and Suicide in High School Students. *Journal of Adolescence*, 36(2), 341–350.
- Beran, T., & Li, O. (2007). The Relationship Between Cyberbullying and School Bullying. *Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15–33.
- Buelga, S., Martínez-Ferrer, B., & Musitu, G. (2016). Family Relationships and Cyberbullying. *Cyberbullying Across the Globe*, 99–114.
- Cakirpaloglu, D. S., Čech, T., Kvintová, J., & Křeménková, L. (2019). Efekt copingových strategií na šikanu na pracovišti u učitelů základních škol. *e-Pedagogium*, 19(1), 14–25.
- DiTommaso, E., Brannen, C., & Best, L. A. (2004). Measurement and validity characteristics of the short version of the Social and Emotional Loneliness Scale for Adults. *Educational and Psychological Measurement*, 64(1), 99–119.
- Edwards, L., Kontostathis, A. E., & Fisher, Ch. (2016). Cyberbullying, Race/Ethnicity and Mental Health Outcomes: A Review of the Literature. *Media and Communication*, 4(3), 71–78.
- Erdur-Baker, Ö. (2009). Cyberbullying and its Correlation to Traditional Bullying, Gender and Frequent and Risky Usage of Internet-Mediated Communication Tools. *New Media & Society*, 12(1), 109–125.
- Fanti, K. A., Demetriou, A. G., & Hawa, V. V. (2012). A Longitudinal Study of Cyberbullying: Examining Risk and Protective Factors. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 168–181.
- Field, A. (2000). *Discovering Statistics using SPSS for Windows*. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications
- González-Calatayud, V. (2018). Victims of Cyberbullying in the Region of Murcia: a Growing Reality. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 7(1), 10–16.
- Haferkamp, N., Eimler, S. C., Papadakis, A. M., & Kruck, J. V. (2012). Men are from Mars, women are from Venus? Examining Gender Differences in Self-presentation on Social Networking sites. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 15(2), 91–98.
- Hanuliaková et al. (2016). *Strategie tvorby bezpečnej školy*. Praha: Martin Koláček – E-knihy jedou.

- Hoff, D. L., & Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, Effects, and Remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5), 652–665.
- Iceland, J., & Wilkes, R. (2006). Does Socioeconomic Status Matter? Race, Class, and Residential Segregation. *Social Problems*, 53(2), 248–273.
- Kopecká, I. (2015). *Psychologie 3. díl: Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada.
- Kressa, J. (2018). Percipovaná sociální opora od spolužáků u vybraných rolí v šikaně. *e-Pedagogium*, 18(3), 44–52.
- Li, Q. (2006). Cyberbullying in Schools: A Research of Gender Differences. *School Psychology International*, 27(2), 157–170.
- Li, Q. (2007). Bullying in the New Playground: Research into Cyberbullying and Cyber Victimisation. *Australasian Journal of Educational Technology*, 23(4), 435–454.
- MacDonald, Ch., & Roberts-Pittman, B. (2010). Cyberbullying Among College Students: Prevalence and Demographic Differences. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 9(2010), 2003–2009.
- Makri-Botsari, E., & Karagiann, G. (2013). Cyberbullying in Greek adolescents: The Role of Parents. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 116(2014), 3241–3253.
- Mestre, M. V., Samper, P., Frias, M. D., & Tur, A. M. (2009). Are Women More Empathetic than Men? A Longitudinal Study in Adolescence. *The Spanish Journal of Psychology*, 12(1), 76–83.
- Norman, J., & Connolly, J. (2011). Mimetic Theory and Scapegoating in the Age of Cyberbullying: The Case of Phoebe Prince. *Pastoral Care in Education*, 29(4), 287–300.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-Esteem. *Journal of School Health*, 80(12), 614–621.
- Popović-Čitić, B., Djurić, S., & Cvetković, V. (2011). The Prevalence of Cyberbullying among Adolescents: A Case Study of Middle Schools in Serbia. *School Psychology International*, 32(4), 412–424.
- Procházka et al. (2014). *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada.
- Robson, C., & Witenberg, R. T. (2013). The Influence of Moral Disengagement, Morally Based Self-Esteem, Age, and Gender on Traditional Bullying and Cyberbullying. *Journal of School Violence*, 12(2), 211–231.
- Schneider, S. K., O'Donnell, L., Stueve, A., & Coulter, R. W. S. (2012). Cyberbullying, School Bullying and Psychological Distress: A Regional Census of High School Students. *American Journal of Public Health*, 102(1), 171–177.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another Main Type of Bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147–154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: its Nature and Impact in Secondary School Pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385.
- Smith, P. K., Thompson, F., & Bhatti, S. (2012). Ethnicity, Gender, Bullying and Cyberbullying in English Secondary School Pupils. *Studia Edukacyjne*, 23(2012), 7–18.
- Ševčíková a kol. (2014). *Děti a dospívající online: Vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada.
- Šléglová, V., & Černá, A. (2011). Cyberbullying in Adolescent Victims: Perception and Coping. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 5(2), 4.
- Tynes, B., Rose, A., & Williams, D. (2010). The Development and Validation of the Online Victimization Scale for Adolescents. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 4(2), 1–22.
- Wong, D. S. W., Chan, H. Ch., & Cheng, Ch. H. K. (2014). Cyberbullying Perpetration and Victimization Among Adolescents in Hong Kong. *Children and Youth Services Review*, 36(1), 133–140.

- Walrave, M., & Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting Victimisation and Perpetration. *Children & Society*, 25(1), 59–72.
- Young, R., & Sweeting, H. (2004). Adolescent Bullying, Relationships, Psychological Well-Being, and Gender-Atypical Behavior: A Gender Diagnosticity Approach. *Sex Roles*, 50(7/8), 525–537.

Kontakt:

PaedDr. Milan Kubiatio, PhD.,
Katedra preprimárního a primárního vzdělávání
Pedagogická fakulta, Univerzita J. E. Purkyně
Pasteurova 1, 400 96 Ústí nad Labem
e-mail: mkubiatio@gmail.com

PhDr. Kristýna Balátová, Ph.D.
Katedra psychologie a patopsychologie
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
e-mail: kristyna.balatova@gmail.com

Mgr. Nikola Tomčalová
Katedra pedagogických štúdií
Fakulta humanitných vied, Žilinská univerzita v Žiline
Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovensko
e-mail: nikolahlavova@gmail.com

PaedDr. Milan Kubiatio, PhD., pracuje na Katedre preprimárního a primárního vzdělávání Pedagogickej fakulty UJEP v Ústí nad Labem ako výskumný pracovník. Vo svojej odbornej činnosti sa venuje najmä otázkam alternatívnych koncepcií a postojov. Do jeho portfólia patrí taktiež výskum v oblasti moderných technológií a ich presah do oblasti ľudského správania.

PhDr. Kristýna Balátová, Ph.D., pracuje na Katedre psychologie a patopsychologie Pedagogickej fakulty UPOL v Olomouci ako odborná asistentka. Vo svojej odbornej práci sa venuje problematike hodnôt, rôznym motivačným činiteľom ovplyvňujúcich učenie, agresii ako fenoménu prítomného vo vzdelávacích inštitúciách a ďalším aktuálnym témam.

Mgr. Nikola Tomčalová pracuje ako učiteľka výchovy k občianstvu na základnej škole. Okrem toho je v procese tvorby rigorózneho práce, kde rieši problematiku šikany a kyberšikany na základných a stredných školách.